

16. Yüzyılda Yazılmış Olan Ahterî Tarihinin Kaynak Değerlendirilmesi

Mehmet Emin YAĞCI, Hasan Hüseyin ADALIOĞLU**

16. Yüzyılda Yazılmış Olan Ahterî Tarihinin Kaynak Değerlendirilmesi

Özet

Bu makalede, 16. yüzyıl Osmanlı müderrislerinden, Ahterî Mustafa Efendi'nin *Târîh-i Ahterî* adlı eserinin kaynak değerlendirilmesi yapılacaktır. Ahterî bu eserinde, Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed (s.a.v)'in mensup olduğu peygamberler silsilesinden sonra Hz. Muhammed (s.a.v)'in sîretinden, daha sonra Hulefâ-yi Râşidîn'den ve müctehid mezhep imamlarından bahsetmiştir.

Ahterî eserini Arapça olarak yazmıştır. Metot bakımından klasik İslâm tarihi kitaplarının yazılma geleneğine uygun, yorumdan uzak, rivayetçi-nakilci bir üslupla kaleme almıştır. Fakat olayları naklederken uzun rivayet zincirlerini zikretmemiştir. Kaynak kullanırken bazen eserin ismini, bazen müellifin adını, bazen de kitabın adını kısaltarak nakletmiştir. İlk büyük İslâm tarihçilerinden Taberî gibi en çok rivayeti İbn Abbas'tan yapmıştır. Ahterî siyerle ilgili bu eserini yazarken, başta tefsir ve tarih kitapları olmak üzere dil, hadis, fıkıh, tasavvuf alanlarında pek çok kaynaktan istifade etmiştir.

The Source Evaluation Of The History Of The Work Ahterî Written In 16th Century

Abstract

In the present study, the source evaluation of the work *Târîh-i Ahterî* of Mustafa Efendi, who is known with the pseudonym Ahterî, was made. In his work, starting from Prophet Adam, Ahterî touched on the prophets from whom Prophet Muhammed (PBUH) descended, the life of Prophet Muhammed (PBUH), Hulefâ-yi Râşidîn and mujtahid sect imams.

Although Ahterî gave lectures in Ottoman madrasas and Turkish works were written since about a century before the time he lived, he wrote his work in Arabic. In terms of method, he wrote the work following the tradition of writing classical Islamic history books, without interpretation, with a narrative understanding. However, he did not use long chains of narration while reporting the events. While using references, the author sometimes shortened the name of the work, sometimes the author's name, and sometimes the name of the book. He made the most narrations from Ibn Abbas as Muhammed Cerir et-Taberî did. While Ahterî was writing this work on Siyer, he made use of many sources in the fields of language, hadith, fiqh, and Sufism, especially in tafsir and history books

Anahtar Kelimeler: Ahterî, *Târîh-i Ahterî*, Siyer, Muslihuddin Mustafa Efendi.

Keywords: Ahterî, *Târîh-i Ahterî*, Siyer, Muslihuddin Mustafa Efendi.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

İslâm tarih yazıcılığında, Hz. Peygamber'in hayatına dair yazılan eserlere siyer adı verilmektedir. Müslümanların Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği dine bağlılıkları ve Resûlullah'ın örnek ve model insan olma vasfını sonraki nesillere bir bütün olarak aktarma istekleri, siyer yazıcılığının doğuşuna sebep olmuştur. (Tergip, 2010: 222; Öz, 2006; 29) Bu alandaki ilk tedvin hareketinin ne zaman, nerede ve kimler tarafından başlatıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sahâbîlerden Abdullah b. Amr b. As'ın (ö.65/684-85) *es-Sâhîfetü's-Sâdıka* adlı bir eser yazdığı, bu eserinde siyer ve megâziye dair hadislerin yer aldığı bilinmektedir. Hatta onun kendine ait bir siyer ve megâzî risâlesi bulunduğu ve bu metinden, ilk devir İslâm tarihçilerinden Vâkıdî'nin (ö.207/823) *el-Megâzî* ve *Kitâbu'r-Ridde*'de nakiller yaptığı bilinmektedir. Yine Abdullah b. Abbas'ın (ö.68/687-88) sahâbîlerden duyduğu

** Mehmet Emin YAĞCI, Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, mehmeteminyagci@hotmail.com
ORCID.ID orcid.org / 0000-0001-6082-822X, Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hhadali@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-2977-6657.

bazı hadisleri yazıya geçirdiği, vefatından sonra bu risâlenin, talebesi Kureyb'e, ondan da siyer ve megâzî sahasında ilk kitaplardan birini yazan Mûsâ b. Ukbe'ye (ö.141/758) intikal ettiği bilinmektedir. (Fayda, 2009: 37/320)

Daha sonra siyer ve megâzî yazımında İbn İshak (ö.151/768) *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî'yi (Sîretü İbn İshâk)*, İbn Hişâm (ö.218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye'yi*, Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî'yi*, İbn Sa'd (ö.230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'i*, Halîfe b. Hayyât (ö.240/854-55) *et-Târîh'i*, Belâzürî (ö.279/892) *Ensâbü'l-Eşrâf'i*, Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö.310/923) *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı önemli eserleri kaleme almışlardır. (Fayda, 2009: 37/320-323)

İslâm tarihinde Osmanlılar dönemine gelinceye kadar, siyerle alâkalı pek çok eser kaleme alınmıştır. Osmanlılar döneminde ise siyer, tarih ilminin konusu olmaktan ziyade edebiyat alanına kaymış ve orada gelişmiştir. (Uzun, 2009: 37/324) Bu dönemde siyer sahasında *Esmâ-i Nebî, Mevlid, Mi'râciye, Mûcizât, Gazavât, Hilye* ve *Delâil* türlerinde manzum ve mensur eserler yazılmıştır. (Erşahin, 2005: 18/3/335-358; Kemikli, 2020: 16) Bunların büyük bir kısmının Osmanlı Türkçesi'yle kaleme alındığı görülmektedir. Veysi (ö.1037/1628)'nin yazdığı ilk Türkçe telif siyer kitabı *Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc'ı*, (Erkan,1994: 10/33) Erzurumlu Mustafa Darîr'in (ö.736/1393) *Tercüme-i Siyer-i Nebî'si*, Lâmiî Çelebi'nin (ö.938/1532), *Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve'si*, Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin (ö.975/1567) *Delâil-ü Nübüvvet-i Muhammedî* ve Altıparmak Mehmed Efendi'nin (ö.1033/1623-24), *Tercüme-i Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve'si* bunlardan bazılarıdır. (Uzun,2009: 37/324-325; Erşahin, 2005: 18/3/356)

Osmanlı devri müderrislerinden Muslihuddin Mustafa Efendi (ö.968/1560-61) (Ahterî)'nin 16. yüzyılda kaleme aldığı *Târîh-i Ahterî* adlı eser de muhtasar bir siyer kitabıdır. Biz makalede Ahterî'nin İslâm tarihine dair bu kıymetli eserinin kaynakları yönünden değerlendirmesini yapacağız. Öncelikle belirtmek gerekir ki müellif, eserini kaleme alırken çok zengin kaynak kullanmıştır. Onun kullandığı kaynaklar arasında tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve tarih alanında yazılmış eserler ön plana çıkmaktadır. Bir müderris olarak bu derece zengin kaynak kullanması, yaşadığı dönemdeki âlimlerin ilmi seviyesini göstermektedir.¹

Muslihiddin Mustafa Efendi, eserini telif ederken anlattıklarını dört ana başlık altında toplamış (Türkan, 2018: 218) ve bu başlıkları on iki fasıla ayırmıştır. Eserde; 1. Bölüm, Hz. Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışını, O'nun vefatına kadar geçen hayatını, Hz. Muhammed (s.a.v)'in soyunun geldiği Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâîl Peygamberleri, 2. Bölüm, Hz. Peygamber'in doğumunu, eşlerini, çocuklarını, Hz. Peygamberin vasıfları, fazileti ve mûcizelerini, 3. Bölüm, Hulefâ-yi Râşidîn/Hz. Ebû Bekir (ö.13/634), Hz. Ömer (ö.23/644), Hz. Osman (ö.35/656), Hz. Ali (ö.40/661) ve onların faziletlerini, 4. Bölüm ise Müctehid Mezhep İmamları/ İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (ö.150/767), Şafii (ö.204/820), Mâlik b. Enes (ö.179/795), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve faziletlerini içermektedir. (Macit, 2016: 52-53)²

Bu makalede ana nüsha olarak *Târîh-i Ahterî*'nin Ankara Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu 06 Hk 1140 Demirbaş numaralı nüshası esas alınmıştır.³ Eser 1031/1621 tarihinde istinsah edilmiştir. 5 Z - 95 V varaklık yazma; 210x130-155x80 mm. ölçülerine sahiptir. Bu nüsha, siyah pandizot bez kaplı cilt içerisinde, ara başlıkları ve keşideleri kırmızıyla süslenmiş, ta'lik yazıyla ve 21 satır halinde birleşik harf filigranlı kâğıda yazılmıştır. Genel olarak âyetler, fasıl başlıkları, cümle veya

¹ Ahterî'nin yaşadığı dönemdeki ilmi hayat için bkz: Abdullah Erdem Taş, Ahterî Dönemi Kütahyası'nda İlmî Hayat ve Haliliye Medresesi, ss. 72-99, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

² Bu konu ile ilgili bkz: Abdulkadir Macit, Ahterî Muslihiddin Mustafa Karahisârî'nin "Târîh'i" ve Bu Eserin İslam Tarihi ile Siyer İlmindeki Yeri, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, Cilt: 1/Sayı: 2, Haziran 2015, ss. 246-267.

³ Diğer nüshalar: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 00421; Beyazıt Kütüphanesi, No: 001652; *Risâle fî Beyân-i Ahvâl-i Ba'zî'l-Enbiyâ*, Topkapı Sarayı Yazma Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No: 1436.

paragraf başı olabilecek bazı kelimeler kırmızı renkli kalemle yazılmıştır. Âyetler ve metin harekesizdir. Ayrıca kenarlarda açıklamalar yapılmıştır. Nüshaya ait sayfa numaraları gösterilirken ön ve arka varak için vr. ile rakamdan sonra V ve Z harfleri kullanılmıştır.

2. Kaynak Kullanım Yöntemi

Muslihuddin Mustafa Efendi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi *Târîh-i Ahterî* adlı eserini yazarken başta tefsir ve siyer kitapları olmak üzere dil, hadis, fıkıh, tasavvuf ve diğer alanlarda pek çok kaynaktan istifade etmiştir. Kendisi de bu durumu kitabının mukaddimesinde eserini, "*mütekaddimîn âlimlerinin kitaplarından ve müteahhirîn âlimlerinin seçtiklerinden*" bir araya getirdiğini ifade etmektedir.⁴

Eser incelendiğinde müellifin, faydalandığı eserlerden nakiller yaparken bazen eserin ismini, bazen müellifin adını, bazen de kitabın adını kısaltarak zikrettiği görülmektedir. Mesela, yazar kitabında "*Arâ'is'te nakledildiğine göre*" veya "*Vehb'den nakledildiğine göre*", "*Hülâsatü'l Fetâvâ'da*", "*Hallikân Târîhi'nde*", "*Şerhu Meşârik ve'l-Ehâdis ed-Dâlle alâ Fadle Cemme'de*", "*Meâlimü't-Tenzîl'de*", "*Keş-şâfta*", "*Miškâtü'l-Envâr'da*" gibi ifadelerle kaynaklarını zikretmektedir. Bu da müellifin standart bir kaynak gösterme metodu olmadığını ortaya koymaktadır. Böyle olduğu için de kaynakların kolayca bulunması okuyucu açısından bazı sıkıntılar meydana getirmektedir. Yazarın referans olarak aldığı kitapların açık künyesini vermemesi ve aynı isimde farklı yazar ve kitapların bulunması da kaynakların tam olarak tesbitini iyice zorlaştırmaktadır.

Bunlarla birlikte müellifin, eserinin birçok yerinde; "*rivayet edilmiştir ki..., denildi ki..., bazı ulema..., bazı tefsirciler..., tarihçiler..., ehl-i Tarih..., bazı bilgeler..., ehl-i Tefsir..., fi'l-haber..., fi'l- âsâr..., hikâye edildi ki..., hadiste geldi ki..., müfessirler dedi ki...*" gibi kaynağı belirtilmeden verilmiş birçok rivayet bulunmaktadır.⁵

Ahterî *Târîh*'inde sahâbe ve tâbiîn başta olmak üzere aşağıda isimlerini ve eserlerini verdiğimiz farklı kaynaklardan ve ravilerden alıntı yapılmıştır. Bunlara baktığımızda güvenilir, sika râvilerin rivayetleri yanında zayıf rivayet naklettiği kabul edilen kimselerden de önemli ölçüde nakiller yaptığı görülmektedir.

Sahâbîlerden en çok nakli yaklaşık atmış küsur ile İbn Abbas ismiyle de meşhur olan Abdullah b. Abbas'tan yapmıştır. Diğerleri Alî b. Ebî Tâlib, Enes b. Mâlik, Zeyd b. Hârise (ö.8/629), Ebû Hüreyre (ö.58/678), Abdullah b. Mes'ûd (ö.32/652-53), Abdullah b. Ömer (ö.73/693), Übey b. Kâ'b (ö.33/654 [?]), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö.42/662-63), Abdullah b. Mugaffel (ö.59/679), Zübeyr b. Avvâm (ö.36/656), Câbir b. Abdullah (ö.78/697), Zeyd b. Erkâm (ö.68/688), Mikdâd b. Amr (ö.33/653), Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74/693-94), Abdurrahmân b. Avf (ö.32/652), Abdullah b. Selâm (ö.43/663-64), Mus'ab b. Umeyr (ö.3/625) ve Umeyr b. Sa'd'dir.

Tâbiînden; Saîd b. Müseyyeb (ö.94/713), Saîd b. Cübeyr (ö.94/713 [?]), Mücâhid (ö.103/721), Şa'bi (ö.104/722), İkrime (ö.105/723), Atâ b. Ebû Rebâh (ö.114/732), Katâde (ö.117/735), Meymûn b. Mihrân (ö.117/735), Atiyye (ö.111/729-30), İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742), Süddî (ö.127/745), Zeyd b. Eslem (ö.136/754), Mukâtil b. Süleymân (ö.150/767), Muhammed b. Kâ'b (ö.108/726 [?]), Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Talha b. Abdullah (ö.97/715), Ebû İshâk el-Hemdânî (ö.127/745), Kâ'b el-Ahbâr (ö.32/652-53 [?]), Vehb b. Münebbih (ö.114/732), İbn Sîrîn (ö.110/729) ve İbn Cüreyc'den (ö.150/767) nakiller yapmıştır.

Bunların yanı sıra daha sonraki dönem âlimlerinden Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/875), Tirmizi (ö.279/892), İbn İshak, Dahhâk (ö.180/797), Muhammed b. Cerîr (ö.310/923), Nevevî (ö.676/1277), Ömer b. Abdülazîz (ö.101/720), Cafer b. Muhammed (ö.301/913), Avn b. Ebî Şeddâd,

⁴ Ahterî, *Târîh-i Ahterî*, vr. 5 Z.

⁵ "أهل", "بعض الحكماء", "الحكماء", "أهل التاريخ", "أصحاب التواريخ", "بعض أهل التفسير", "(بعض العلماء "قيل/يقال", "رؤي/يُرؤى" جاء في الأخبار", "جاء في الحديث", "قال المفسرون", "قال الراوي", "قال "وَحَكِي", "في بعض الآثار", "في الآثار", "في الخبر", "التفسير المعبرون".

Şeyh'ul Ecel Ebû Nasr Muhammed b. Abdurrahmân, Fudayl b. İyâz (ö.187/803), Ebû Ravk (ö.105/723), İbn Yesâr, Ebû Ubeyd Tusî, Ebû Amr eş-Şehrûzî el-Evra', Ebû'l-Ferec el-Cevzî (ö.597/1201), Şeyh Ebû'l-Kâsım, Ahmed b. Sabbah, Ma'rûf-i Kerhî (ö.200/815-16 [?]), Ebû'l-Leys (ö.373/983), Muhammed b. Sa'd/İbn Sa'd, Sem'ani (ö.489/1096), Muhammed b. Selmâ, Ali b. Sa'd, İsmâil b. Hammâd b. Ebî Hanîfe (ö.212/827), Hafs b. İyâs (ö.194/810), İbn Dâvûd (ö.297/910), Ali b. Âsım (ö.221/836), Hammâd b. Süleymân (ö.120/738), Rebi' el-Hacib, Ali b. Ca'd (ö.230/844-45), Ebû Hâmid, Mes'ûdî (ö.345/956), Esbât, Ebû İsa, Yahyâ b. Maîn (ö.233/848), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö.290/903), Ebû Sevr (ö.240/854), Meymûn b. el-Esba, Ahmed b. el-Kendî, Sa'lebî (ö.427/1035), Vehb (ö.200/815-16), Necmeddîn en-Neseî (ö.537/1142), Muhammed b. İshak (ö.151/768), Talha b. Muhammed, İmad b. Mâlik, Leys b. Sa'd (ö.175/791), Rebi' b. Enes, Vâhidî (ö.468/1076), Şuayb (ö.162/779), Ebû Ömer, Zeccâc (ö.311/923), İsmâil b. Rafi', Muttalib b. Abdullah, Muhammed b. Kays (ö. 633/1236), Rebi' (ö.270/884), Ebû Ali Dekkâk (ö.405/1015)'tan rivayetler aktarmaktadır.⁶

3. Faydalandığı Eserler

3.1. Müellifin Kullandığı Tefsir Kitapları

Ahterî Muslihuddin Mustafa Efendi siyerinde en çok tefsir kitaplarından nakiller yapmıştır. Eserinde yirmiden fazla tefsir kitabından faydalandığı ve isimlerini zikrettiği görülmektedir. Bu eserlerden en fazla nakli *Tefsîru'l-Begavî/Meâlimü't-Tenzîl*'den yapmıştır. Müellif, bu eserden altmıştan fazla alıntı yapmıştır. Bunun dışındaki diğer eserlerden; *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*'dan on sekiz, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*'den on dört, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'dan on iki, *ed-Dürü'l-Mensûr*'dan beş, *Bahrü'l-'Ulûm*'dan beş nakil yapmıştır. Müellif bunların dışında aşağıda isimleri geçen kitaplardan da daha az nakiller yapmıştır. Bunlar:

1. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö.516/1122), *Tefsîru'l-Begavî/Meâlimü't-Tenzîl*.⁷
2. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö.538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*.⁸ Müellif eserinde sadece *el-Keşşâf* ismini kullanmaktadır.
3. Ebû'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö.373/983), *Bahrü'l-'Ulûm*.⁹
4. Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî (ö.489/1096), *Tefsîrü'l-Kur'ân /Kitâbü't-Tefsîr*.¹⁰
5. Ebû'l-Hasen Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (ö.741/1341), *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*.¹¹
6. Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö.471/1078-79), *Derecû'd-Dürer fî Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*.¹²

⁶ Müellifin naklettiği sahabî, tabiî ve diğer âlimler eserinde farklı yerlerde ifade edilmiştir.

⁷ *Tefsîru'l-Begavî/Meâlimü't-Tenzîl*, Cilt: I-V, Thk: Abdurrezzak el-Mehdî, 1. Baskı, Beyrut: H.1420, Dâru İhyâi't-Türâs'il-Arabî.

⁸ *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-Arabiyye, 3. Baskı, H.1407.

⁹ *Bahrü'l-'Ulûm*, el-Mektebetü's-Şâmîle; *Tefsîrüs-Semerkandî/Bahrü'l-'Ulûm*, Thk: Şeyh Ali Muhammed Muavviz, Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr, Külliyyetü'l-Lügatü'l-Arabiyye, Câmîatü'l-Ezher, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1413/ 1993.

¹⁰ *Tefsîrü'l-Kur'ân /Kitâbü't-Tefsîr*, Thk: Yâsir b. İbrâhîm ve Ganim b. Abbas Ganim, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1. Baskı, 1428/1997.

¹¹ *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, H 1415.

¹² *Derecû'd-Dürer fî Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*, Thk: Velid b. Ahmed b. Salih el-Hüseyin, (Fatiha ve Bakara Velid v.dğr) İyâd Abdullatif el-Kisî, Biritanya, Mecelletü'l-Hikmeti, 1429/2008.

7. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtım (ö.327/938), *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*.¹³
8. Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö.774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*.¹⁴
9. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (Vâhidî) (ö.468/1076), *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*.¹⁵
10. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (Vâhidî), *et-Tefsîrû'l-Basît*.¹⁶
11. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö.671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*.¹⁷
12. Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö.606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*.¹⁸
13. Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dimaşkî (ö.775/1374), *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*.¹⁹
14. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö.911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensûr*.²⁰
15. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö.437/1045), *el-Hidâye ilâ Bulûgi'n-Nihâye fî 'İlmi Me'âni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmih*.²¹
16. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö.211/826-827), *et-Tefsîr/ Tefsîru Abdürrezzâk*.²²
17. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân /Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*.²³
18. Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö.745/1344), *el-Bahrü'l-Muhît*.²⁴
19. Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö.685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*.²⁵
20. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*.²⁶

¹³ *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, Thk: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mekke, 1417/1997.

¹⁴ *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, Thk: Muhammed Hüseyin Şemseddîn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, H 1419.

¹⁵ *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, Thk: Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1415/1994.

¹⁶ *et-Tefsîrû'l-Basît*, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi-Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el- İslâmiyye, 1. Baskı, H.1430.

¹⁷ *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk: Ahmed el-Berdûni ve İbrâhîm Atfîş, Kahire, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 3. Baskı, 1384/1964.

¹⁸ *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut H.1420.

¹⁹ *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, Thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1. Baskı 1419/1998.

²⁰ *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.

²¹ *el-Hidâye ilâ Bulûgi'n-Nihâye fî 'İlmi Me'âni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmih*, Thk: eş-Şâhid el-Buşihî, Külliyyetü'l-Ş-Şeriatî ve'd-Dirâsetü'l-İslâmiyye, Câmiatü'l-Ş-Şârîka, Cilt: I- XIII, 1. Baskı, 1429/2008.

²² *et-Tefsîr/ Tefsîru Abdürrezzâk*, Thk: Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı H. 1419.

²³ *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı,1420/2000.

²⁴ *el-Bahrü'l-Muhît*, Thk: Sitki Muhammed Cemil, Cilt: I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, H. 1420.

²⁵ *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Thk: Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l Arabî, 1. Baskı, Beyrut, H.1418.

21. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö.977/1570), *es-Sirâcü'l-Münîr fi'l-i'âne 'alâ Ma'rifeti Ba'zı Me'ânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*²⁷

22. Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Ebü'l-Hasen, *et-Tefsîrü'l-Kebîr/Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*.²⁸

3.2. Müellifin Kullandığı Tarih Kitapları

Müellif eserinin farklı yerlerinde, tarih kitaplarına yaptığı atıflarında, “Hallikân Târihinde” veya “Bekrî Târihinde” gibi ifadeler kullanarak nakiller yapmaktadır. Ayrıca Muhammed b. Cerîr, Muhammed b. İshâk, İbn İshak, Kelbî, İbn Sa'd ve Vâkîdî gibi isimlerden birçok nakillerde bulunmuştur. Tarih kaynaklarından en çok nakli İbn-i Hallikân'nın eseri *Vefeyâtü'l-A'yân*'dan yapmıştır. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Havva, yaratılışları ve cennetten çıkartılmaları konularında Diyârbekrî'nin *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs* adlı eserinden oldukça fazla nakil yapmıştır. Bunların yanısıra Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Târih-i Taberî*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı başta olmak üzere aşağıda isimlerini verdiğimiz eserlerden nakiller yapmıştır. Bunlar:

1. İbn İshak/Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî, *Sîretü İbn İshâk/Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzî*.²⁹
2. İbn Sa'd/Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ/et-Tabakâtü'l-Kebîr*.³⁰
3. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî, *Kitâbü'l-Megâzî*.³¹
4. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*.³²
5. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*.³³
6. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö.681/1282) *Vefeyâtü'l-A'yân*.³⁴ Müellif eserinde *Târih-i Hallikânî* diye zikretmektedir.
7. *Sahîhü't-Tevârîh*. Müellifi ve mahiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır.
8. İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî, *Târîhu Mekketi'l-Müşerrefe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-Şerîfe ve'l-Kabri's-Şerîf*.³⁵
9. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö.923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*.³⁶

²⁶ *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk: İmam Ebu Muhammed b. Âşur, 1. Baskı, Cilt: I-X, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1422/2002.

²⁷ *es-Sirâcü'l-Münîr fi'l-i'âne 'alâ Ma'rifeti Ba'zı Me'ânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Cilt: I-IV, Matbaat-ı Bolak (el-Emiriyye), Kahire, H. 1285.

²⁸ *et-Tefsîrü'l-Kebîr/Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Cilt: I-V, Thk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1423.

²⁹ *Sîretü İbn İshâk/Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzî*, Thk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1398/1978.

³⁰ *et-Tabakâtü'l-Kübrâ/et-Tabakâtü'l-Kebîr*, Thk: İhsan Abbas, Thk: Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut, 1410/1990.

³¹ *Kitâbü'l-Megâzî*, Cilt: I-III, Thk: Marsden Jones, Cilt: I-III, 3. Baskı, Dâru'l-'Alemlî, Beyrut, 1409/1989.

³² *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut, Dâru'l-Türâs, 2. Baskı H. 1387. Kaynak kitapta müellifin eseri *Târih-i Taberî* diye geçmektedir.

³³ *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Fikr, 1407/1986.

³⁴ *Vefeyâtü'l-A'yân*, Thk: İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

³⁵ *Târîhu Mekketi'l-Müşerrefe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-Şerîfe ve'l-Kabri's-Şerîf*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan/ Beyrut, 1424/2004.

10. Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*.³⁷
11. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö.748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*.³⁸
12. Seyfüddîn Ebû Bekr b. Abdullâh b. Aybek ed-Devâdârî (ö.736/1336'dan sonra), *Kenzü'd-Düer ve Câmi'u'l-Gurer*.³⁹
13. Kadî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî (ö.990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*.⁴⁰
14. Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö.630/1233), *Üsdü'l-Gâbe*.⁴¹
15. Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullâh el-Bekcerî el-Hikrî (ö.762/1361), *el-İşâre ilâ Sîreti'l-Mustafâ ve Târîhi men Ba'dehû mine'l-Hulefâ*.⁴²
16. Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullâh b. Abdullâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö.571/1176), *Târîhu Medîneti Dımaşk*.⁴³
17. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*.⁴⁴
18. Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî (ö.928/1522), *el-Ünsü'l-Celîl bi Târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*.⁴⁵
19. Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh el-Ya'kûbî (ö.292/905'ten sonra), *Târîhu'l-Ya'kûbî*.⁴⁶

3.3. Müellifin Kullandığı Hadis Kitapları

Müellif, başta Kütüb-ü Sitte olmak üzere birçok hadis kitabından rivayetler nakletmektedir. Hadisleri naklederken rivayet zincirini zikretmeden “روى البخاري ومسلم وأبو عيسى وغيرهم عن أنس”، “روى الترمذي”، “روى الترمذي في مناقبه”، “روى مسلم عنه” “عن جابر” gibi ifadeler nakletmektedir. En çok *Sünenü't-Tirmizî*, *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu'l-Müslim* ve *Mişkâtü'l-Mesâbîh* ve aşağıda isimlerini verdiğimiz eserlerden alıntı yapmaktadır. Bunlar:

1. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh/Sahîhu'l-Buhârî*.⁴⁷

³⁶ *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, Mısır.

³⁷ *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Muhammed Abdülkadir Ata/Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1 Baskı, Cilt: I-XIX, Beyrut, 1412/1992.

³⁸ *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Thk: Dr. Beşşâr Avvâd Mâ'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Cilt: I-XV, 2003.

³⁹ *Kenzü'd-Düer ve Câmi'u'l-Gurer*, Thk: Muhammed Sâid Cemaleddîn, 1402/1982.

⁴⁰ *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, Cilt: I-II, Dâru Sâdir, Beyrut, ts.

⁴¹ *Üsdü'l-Gâbe*, Cilt: I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1409/1989.

⁴² *el-İşâre ilâ Sîreti'l-Mustafâ ve Târîhi men Ba'dehû mine'l-Hulefâ*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1426/1996.

⁴³ *Târîhu Medîneti Dımaşk*, Cilt: I-LLXX, Thk: Amr b. Ğarâme el-Amravî, Dâru'l-Fikr li't-Tıbaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1415/1995.

⁴⁴ *Târîhu Bağdâd*, Thk: Beşşâr Avvâd Mâ'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1422/2002.

⁴⁵ *el-Ünsü'l-Celîl bi Târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, Cilt: I-II, Thk: Adnan Yunus Abdülmecid Nebâte, Mektebetü Dendîs, Amman ts.

⁴⁶ *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Cilt: I-III, Matbatü'l-Garî, Necef, 1358.

⁴⁷ *el-Câmi'u's-Sahîh/Sahîhu'l-Buhârî*, Thk: Muhammed Züheyr b. Nasir, Dâru Tavku'n-Necât, 1. Baskı, Cilt: I-IX, H. 1422.

2. Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi' u's-Sahîh/Sahîhu'l-Müslim*.⁴⁸
3. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö.279/892), *el-Câmi' u's-Sahîh/Sünenü't-Tirmizî*.⁴⁹
4. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), *es-Sünen/Sünen-i Ebû Dâvud*.⁵⁰
5. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö.273/887), *es-Sünen*.⁵¹
6. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö.303/915), *es-Sünenü'l-Kübrâ*.⁵²
7. Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî (ö. 509/1115), *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*.⁵³
8. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö.458/1066), *Fezâ'ilü'l-Evkât*.⁵⁴
9. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö.430/1038), *Fezâ'ilü'l-Hulefâ'î'l-Erba'a ve Gayrihim*.⁵⁵
10. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241/855), *Fezâ'ilü's-Sahâbe*.⁵⁶
11. Ebü'l-Kâsim Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö.360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*.⁵⁷
12. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201), *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*.⁵⁸
13. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö.354/965), *Sahîhu İbn Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh 'ale't-Tekâsîm ve'l-Envâ' min Gayri Vücûdi Kat'in fi Senedihâ velâ Sübûti Cerhin fi Nâkılîhâ*.⁵⁹
14. Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî (ö.181/797), *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*.⁶⁰
15. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201), *el-Mevzû'ât*.⁶¹

⁴⁸ *el-Câmi' u's-Sahîh/Sahîhu'l-Müslim*, Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî. Cilt: I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

⁴⁹ *el-Câmi' u's-Sahîh/Sünenü't-Tirmizî*, Dâru İhyâi't Turasi'l-Arabî, Thk: Ahmet Muhammed Şakir ve dğr, Cilt: I-V, Beyrut.

⁵⁰ *es-Sünen/Sünen-i Ebû Dâvud*, Thk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Cilt: I-IV, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, Beyrut, ts.

⁵¹ *es-Sünen*, Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Cilt: I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

⁵² *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk: Hasan Abdulmun'im Şelbî, Cilt: I-X, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001.

⁵³ *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.

⁵⁴ *Fezâ'ilü'l-Evkât*, Thk: Adnan Abdurrahmân Mecid el-Kîsî, Mekke-i Mükerrreme, Mektebetü'l-Menâra, 1. Baskı, 1410.

⁵⁵ *Fezâ'ilü'l-Hulefâ'î'l-Erba'a ve Gayrihim*, Thk: Salih b. Muhammed el-Akîl, Dâru'l-Buhari li'n-Neşri ve't-Tevzi', el-Medinetü'l-Münevvere, 1417/1997.

⁵⁶ *Fezâ'ilü's-Sahâbe*, Thk: Dr.Vasillah Muhammed Abbas, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 1403/1983.

⁵⁷ *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Cilt: I-XXV, Thk: Hamdi b.Abdülmecid es-Selefi, Dâru'n-Neşr, Mektebetü İbn-i Teymiye, 2. Baskı, Kahire.

⁵⁸ *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, Thk: Halil el-Meys, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

⁵⁹ *Sahîhu İbn Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh 'ale't-Tekâsîm ve'l-Envâ' min Gayri Vücûdi Kat'in fi Senedihâ velâ Sübûti Cerhin fi Nâkılîhâ*, Thk: Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir, Dâru İbn Hazm, 1433/2013.

⁶⁰ *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*, Thk: Habîb er-Rahmân el-Azamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

⁶¹ *el-Mevzû'ât*, Thk: Abdurrahmân Muhammed Osmân, Mektebetü's-Selefiyye, Medinetü'l-Münevvere, 1386/1966.

16. Hatîb et-Tebrîzî (ö.741/1340), *Miškâtü'l-Mesâbîh*.⁶²

3.4. Müellifin Kullandığı Fıkıh Kitapları

Müellifin fıkıh kitaplarından yaptığı nakillerden yalnızca birkaçını *Enîsü'l-Fukahâ fî Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedâvile Beyne'l-Fukahâ* ve *Bedâ'î'u's-Sanâ'î fî Tertîbi's-Şerâ'î* adlı eserlerde bulabildik. Ahterî aşağıda adı geçen bazı eserlerden nakiller yaptığını söylemesine rağmen, maalesef o kitaplarda nakilleri bulamadık. Referans olarak gösterdiği eserlerden “وذكر في البزازية”، “وذكر في التآثرخانية”، “وذكر في الغنية”، “وذكر في منية المفتى” gibi ibarelerle nakiller yaptığını söylemiştir. Kanaatımızca Ahterî bir konuyu anlattıktan sonra, o konunun isimlerini zikrettiği kitaplarda da böyle anlatılmış olabileceğini îma etmeye çalışmıştır. Bunlar:

1. Hanefî fıkıh âlimi olan Hâfızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî (ö.827/1424), *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*.
2. Hindistanlı Hanefî fakihlerinden Âlim b. Âlâ (ö.786/1384), *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*.
3. İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdurreşîd el-Buhârî (ö.542/1147), *Hulâsatü'l-Fetâvâ*.
4. Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *en-Nevâzil (el-Fetâvâ)*.
5. Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî, *Münyetü'l-Müftî*.
6. Kâsım b. Abdullah b. Emir Ali el-Konevî, *Enîsü'l-Fukahâ fî Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedâvile Beyne'l-Fukahâ*.⁶³
7. *el-Gunye*.⁶⁴
8. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâ'î'u's-Sanâ'î fî Tertîbi's-Şerâ'î*.

3.5. Müellifin Kullandığı Tasavvuf Kitapları

- 1- Şeyhu'l Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (ö.638/1240) *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*.⁶⁵
- 2- Şeyhu'l Ekber Muhyiddîn İbn Arabî, *Miškâtü'l-Envâr*.
- 3- *Şerhu Meşâriki'l-Envâr*.

Müellifin eserini incelediğimizde onun Muhyiddîn İbn Arabî'den etkilendiğini görmekteyiz. İsmi zikretmeden “Şeyhu'l Ekber *Fütuhât-ı Mekkiyye*'de şöyle dedi” diyerek kitabında şu nakli yaptığını görmekteyiz: "وقال الشيخ الأكبر رحمة الله [و83] عليه في فتوحاته المكيّة: إنّه عليه السلام لما أسرى ليلة المعراج، وقد دنى، واستغرق بالنور، وتحيّر وقرب إلى أن يزول عن نفسه، فإذا هنتف هاتف بصوت كصوت أبي بكر: قف يا رسول الله، فإن الله يصلّي عليك" Fakat İbn Arabî'nin *Fütuhât-ı Mekkiyye* (cilt 5, sahife 79)' de bu ibareler şu şekilde geçmektedir:

"الذي هو فيه فنودي بصوت يشبه صوت أبي بكر تأنيساً له به إذ كان أنيسه في المعهود فحن لذلك وأنس به وتعجب من ذلك اللسان في الموطن وكيف جاءه من العلو وقد تركه بالأرض وقيل له في ذلك النداء يا محمد قف إن ربك يصلّي"

⁶² *Miškâtü'l-Mesâbîh*, Thk: Muhammed Nasiruddin el-Elbâni, el-Mektebü'l-İslâmî, Cilt: I-III, 2. Baskı, 1399-1979.

⁶³ *Enîsü'l-Fukahâ fî Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedâvile Beyne'l-Fukahâ*, Thk: Yahya Murat, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.

⁶⁴ Müellif eserinde *el-Gunye*'de zikredildi şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Fakat bu isimde pek çok eser bulunmaktadır. Abdülkadir-i Geylânî'nin (ö.561/1165-66) itikad, ibadet ve ahlâka dair bu isimde bir eseri, Kadî İyâz'ın hocalarından 100 kadarının biyografisinin yer aldığı eseri *el-Gunye: Fihristü Şüyûhi'l-Kadî İyâz* ve Sedîdüddîn el-Kâşgarî'nin (ö.705/1305) namaza dair *Münyetü'l-Musallî ve Gunyetü'l-Mübedî* adlı bir eseri vardır. Ebu Hanîfe konusunu anlatırken bu ismi kullanılmaktadır. Biz Kâşgarî'nin kitabı olabileceği kanaatindeyiz.

⁶⁵ *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Thk: Ahmed Şemseddin, Cilt: I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

Görüldüğü gibi Ahterî *Fütûhât-ı Mekkiyye*'den alıntı yaparken aynı lafızları değil aynı manayı ifade edebilecek farklı lafızları kullanmaktadır. Eserinde tasavvufla ilgili diğer kitapları ismen zikrederken de "*Mişkâtü'l-Envâr*"da da böyledir, "*Şerhu Meşâriki'l-Envâr*"da olduğu gibi" ifadelerle nakiller yapmıştır.⁶⁶ Böyle farklı lafızlarla ifade etmesi ve konuyu anlattıktan sonra bu konu şu kitapta da böyledir diyerek sadece kitabın ismini yazarak bilgi vermesi, okuyucuların ve araştırmacıların kaynağa ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan gerek tasavvufla, gerekse diğer alanlarla ilgili bazı eserleri isim olarak zikretmesine rağmen, o rivayetleri bahsettiği kitaplarda bulamadık.

3.6. Müellifin Faydalandığı Diğer Eserler

Ahterî yukarıda saydığımız eserlerden başka şu kaynaklardan da istifade etmiştir:

1. Bedreddîn eş-Şiblî, *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cân*.⁶⁷
2. Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Alî b. Muhammed es-Saymerî (ö.436/1045), *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî*.⁶⁸
3. el- Mekkî, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*.⁶⁹
4. Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî (ö.548/1153), *el-Milel ve'n-Nihâl*.⁷⁰
5. İbn Ebû'l-Avvâm, Abdullah b. Muhammed, *Fezâilü Ebî Hanîfe ve Ahbârühû ve Menâkıbüh*.⁷¹
6. Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî el-Mısırî (ö.775/1373), *el-Cevâhirü'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*.⁷²
7. Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullâh el-Âcurrî el-Bağdâdî (ö.360/970), *Kitâbü's-Şerî'a*.⁷³
8. Ebû'l-Kâsım (Ebû'l-Hüseyin) Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr el-Lâlekâî et-Taberî er-Râzî (ö.418/1027), *Kerâmâtü Evliyâ li Lâlekâî*.⁷⁴
9. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö.279/892), *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye/eş-Şemâilü'l-Muhammediye*.⁷⁵
10. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullâh b. İshâk el-İsfahânî (ö.430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*.⁷⁶
11. Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201), *el-Letâ'if*.⁷⁷
12. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Şeceretü'l-Yakîn ve Tahlîku Nûr-i Seyyidi'l-Mürselin ve Beyânu Hâli Halâiki Yevmiddîn*.⁷⁸

⁶⁶ "كما نقل من شرح مشارق الأنوار", "كذا في مشكاة الأنوار"

⁶⁷ *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cân*, Thk: İbrâhim Muhammed el-Cemal, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, Mısır, ts.

⁶⁸ *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1405/1985.

⁶⁹ *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, el-Mektebetü's-Şâmîle, s. 180,183, 223.

⁷⁰ *el-Milel ve'n-Nihâl*, Cilt: I-III, Müessetü'l-Halebî.

⁷¹ *Fezâilü Ebî Hanîfe ve Ahbârühû ve Menâkıbühû*, nşr. Latîfürrahman el-Behrâicî, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke, 1431/2010.

⁷² *el-Cevâhirü'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Cilt: I-II, Thk: nşr. Mîr Muhammed Kütüphanesi, Karaçi, ts.

⁷³ *Kitâbü's-Şerî'a*, Cilt: I-V, 2. Baskı, Thk: Abdullah b.Ömer b. Süleyman ed-Demici, Dâru'l-Vatan, Riyad, Suûdiyye, 1420/1999.

⁷⁴ *Kerâmâtü Evliyâ li Lâlekâî*, Cilt: I-IX, Thk: Ahmed b. Sad b. Hamdan el-Ğâmîdî, 8. Baskı, es-Suûdiyye: Dâru't-Taybe, 1423/2003.

⁷⁵ *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye/eş-Şemâilü'l-Muhammediye*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.

⁷⁶ *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1394/1974.

⁷⁷ Müellif "*Kitâbü'l-Letâ'if*" de zikredildi "ونكر في كتاب اللطائف", diyerek nakil yapmaktadır.

13. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî, 'Arâ'isü'l-Mecâlis/Kasasü'l-Enbiyâ', Nefâ'isü'l-'Arâ'is.⁷⁹
14. Hakâ'ik.

Müellif eserinde "ونذكر في الحقائق" "*Hakâik*'ta zikredildi" diyerek bir nakilde bulunmaktadır. Bu isimde Sülemî'nin *Hakâiku't-Tefsîrî*, *Kenzü'd-Dekâ'ik* şerhlerinden *Tebyñü'l-Hakâ'ik*, *Remzü'l-Hakâ'ik* gibi eserler vardır. Kanaatimizce konu İmam Azâm Ebû Hanife olduğuna göre Ebû'l-Berekât en-Neseî'nin (ö.710/1310) Hanefî fihna dair eseri olan *Kenzü'd-Dekâ'ik*'in şerhlerinden birinin olması muhtemeldir diye düşündük. Fakat bu esere baktığımızda naklettiği ibareye rastlayamadık.

4. Değerlendirme

16. yüzyılda Afyon Karahisar'da (Kılıç, 1989: 2/184; Uzunçarşılı, 1932: 218), meşhur hattatlardan Şemsettin Ahmet Çelebi'nin (Aygen, 1980: 8; Demir, 2000: 466) oğlu olarak dünyaya gelen, Ahterî mahlası ile tanınan, (Macit, 2018: 221) Kütahya'daki Haliliye Medresesi'nde tekmi'l-i nüsah ederek icazet alan ve aynı medresede müderris olan Ahterî, (Kelebek, 2018: 157; Güneş, 2018: 54) Osmanlı Devleti'nde II. Bayezid (1481-1512), Yavuz S. Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devirlerine denk gelen bir zaman diliminde yaşamıştır (Çiftçi, 2018: 33). Başta meşhur sözlüğü *Ahterî-i Kebîr* olmak üzere *Câmi'u'l-Mesâil*,⁸⁰ *Tercemetü'l-Ehâdisi'l-Erbeîn*,⁸¹ *Câmi'u'l-Lisân*, *Şerhu alâ Risâleti'l-Kefevî fi'l-Âdâb*, *Hâmilü'l-Muhâzarât/ Câmi'u'l-Muhâzarât* (Kırkkılıç, 2018: 111) gibi birçok eser yazan Ahterî Muslihuddin Mustafa Efendi *Târih-i Ahterî* adlı eserinde ele aldığı konuları rivayetçi bir üslupla yazmıştır. Eseri meydana getirirken 18 sahâbî, 21 tâbiîn ve yaklaşık 60 kadar farklı âlimden nakiller yapmış, 22 tefsir, 17 hadis, 18 tarih, 9 fıkıh ve 3 tasavvuf kitabını, ayrıca diğer alanlara ait 14 kitabı referans göstermiştir. Tarih kitabında sadece siyer ve hadis kitaplarından değil de tefsir, fıkıh, tarih ve tasavvuf kitaplarından da faydalanması o dönemin ilmi seviyesinde farklı disiplinlerin bir arada düşünüldüğünü göstermektedir. Bu eser ayrıca medrese öğrencilerine İslâm tarihi konularını anlatırken ne kadar çok kaynaktan istifade edildiğini ve 16. yüzyılda bir Osmanlı medresesinde mevcut olan kütüphane zenginliğini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Eserine cinlerin ve insanın yaratılışıyla başlamış, Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar gelen bazı Peygamberleri, Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatını, Hulefâ-yi Râşidîn'i ve müctehid mezhep imamlarını konu edinmiştir.⁸² *Ahterî Târihi* bu özellikleri ile İslâm tarih yazımında yaratılıştan başlayıp yazarın yaşadığı asra kadar devam eden Umumi Tarih dediğimiz hacimli eserlerin bir muhtasarı şeklindedir. Ancak bu çalışma, mezhep imamlarının anlatımıyla sona ermekte, yazarın yaşadığı onaltıncı yüzyıla kadar devam etmemektedir.

Ahterî, Kur'an-ı Kerîm'den âyetler, Kütüb-ü Sitte'den hadisler, fıkıh ve tasavvuf kitaplarından bilgilerin yanısıra muteber siyer ve tarih kitaplarından nakiller yapmış, böylece faydalandığı kaynaklarla kitabına kısmen ilmî bir özellik katmıştır. Ancak kitabın özellikle yaratılışa ilgili bölümünde ve diğer

⁷⁸ *Şeceretü'l-Yakîn ve Tahlîku Nûr-i Seyyidi'l-Mürselin ve Beyânu Hâli Halâiki Yevmiddîn, el-Ma'hedü'l-İsbâmiyyü'l-Arabî, Madrik, 1987.* Müellif eserinde sekiz yerde bu kitapdan nakil yapmıştır. Diyanet İslâm Ansiklopedisinde Eş'arî, Ebû'l-Hasan maddesinde, Eş'arî'ye nisbet edilerek yayımlanan *Şeceretü'l-Yakîn* (Madrid 1987) adlı eserin ona ait olmadığı anlaşılmıştır, şeklinde bir bilgi vardır. İrfan Abdülhamîd Fettâh, "Eş'arî, Ebû'l-Hasan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: XI, s. 447, İstanbul, 1995.

⁷⁹ Müellif eserinde 'Arâ'is olarak bahsetmektedir. Esas itibarıyla *el-Keşf*'in kissalarla ilgili bölümlerinden yapılan seçmelerin genişletilmesiyle meydana getirilen eser Sa'lebî'nin tefsirinden daha fazla şöhrat bulmuştur. Âyet ve hadislerin yanı sıra şiihlerle desteklenen eserde *el-Keşf* te olduğu gibi mevzû hadislerle İsrâiliyat'a dayalı rivayetlere yer verilmiştir. M. Suat Mertoğlu, "Sa'lebî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: XXXVI, s. 29, İstanbul, 2009. Eser "قصص الأنبياء المسماة بالعرائس" ismiyle basılmıştır, Mektebetü'l-Cumhuriyyeti'l-Arabiyye, ts.

⁸⁰ Ahterî'nin bu eserinin tahkikli neşri, Mustafa Kelebek tarafından *Câmi'u'l-Mesâil ve Menâhicühû fi'l-Fikhi'l-İslâmi* adıyla yapıp, Dârü'r-Ravzâ tarafından İstanbul'da 1437/2016 yılında neşredilmiştir.

⁸¹ Ahterî'nin bu eseri *Ahterî ve Manzûm Kırk Hadis Tercümesi* olarak İstanbul'da 2012 yılında Recep Dikici tarafından tercüme edilip Ravza yayınlarından neşredilmiştir.

⁸² Ahterî, *Târih-i Ahterî*, vr. 5 Z.

bölümlerinde menkıbe türü zayıf rivayetlere de yer vermiştir. Nitekim bütün bu rivayetler, kültürel bir birikim olarak onun zamanında dini kitaplarda mevcut malumatlardır. Aktardığı bilgileri bir tenkit süzgecinden geçirmeden, yaşadığı asırda sahip olduğu bilgi birikimini ve kaynak zenginliğini okuyucuya aktarmıştır.

Ahterî *Tarih*'inde Râfızîler hakkında da bilgi vererek, Râfızîler'i Yahudi ve Hristiyanlarla karşılaştırmaktadır. Başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere Ashâb-ı Kiram'dan önde gelen birçok sahabeyi lanetlemeleri dolayısıyla Râfızîlerin Yahudi ve Hristiyanlardan daha şiddetli olduklarını ifade ederek şöyle söylemektedir: "Râfızîler, Yahudi ve Hristiyanlardan daha şiddetlidirler. Çünkü Yahûdilere Mûsâ (a.s.)'nın arkadaşlarından "en faziletli insanlar kimlerdir?" diye sorsanız, Yahudiler "Hz. Mûsâ (a.s.)'a eşlik eden arkadaşları"; Hristiyanlara İsa (a.s.)'nın arkadaşlarından "en faziletli insanlar kimlerdir?" diye sorsanız, Hristiyanlar ise "Hz. İsa'nın havarileri"dir diyeceklerdir. Râfızîlere gelince onlar Yahudi ve Hristiyanlardan daha şiddetli olduklarından Resûlullah'ın arkadaşlarının faziletini inkâr ederler. Nebî (s.a.v.) den 'Ravâfız bu ümmetin Yahudileridir', dediği rivayet edilir.⁸³ (Türkel, 2015: VIII/2, 191)

Ahterî tarihî süreçleri, rivayetlerle belli başlıklar altında yorumsuz bir biçimde sıralamakta, nadiren kendi görüşünü ifade etmektedir. Bir konuyu anlatırken farklı görüşleri sıraladıktan sonra bazen rivayetler arasında "şu görüş daha doğrudur" şeklinde kendi görüşünü veya tercihini de bildirmektedir. Rivayetleri naklederken, hadis geleneğinden farklı olarak rivayet zincirini zikretmemektedir. Sika râvîlerin rivayetleri yanında aşırı mübalağa ve İsrâîliyyât olarak değerlendirilebilecek ifadeleri de eleştiri süzgecinden geçirmeden eserine aldığı görülmektedir. Eserinde ilk önce Hz. Muhammed (a.s.)'in ruhu ve nurunun yaratıldığı, Hakikat-ı Muhammediye nurundan da Âdem (a.s.)'in yaratıldığı, sonra bu nurun çocukları yoluyla Hz. Peygamber'e ulaştığı görüşü ifade edilmektedir. Tarihinde; Hz. İbrâhim (a.s.)'ı anlattıktan hemen sonra (O Nur'u takip ederek) Hz. Muhammed'in hayatına, ayet istişatsız da olsa yer vermiş ve Hz. İshak'ın neslinden gelen hiçbir peygamberin hayatını zikretmemiştir. Aynı şekilde, Rasûlullah (s.a.v.)'in hayatına dair özellikle savaşları kapsamında Âl-i İmrân, Tevbe, Ahzâb ve Haşr surelerine atıfta bulunmaması ilginçtir. (Günay, 2018: 153) Ahterî'nin rivayetçi tarih anlayışı, neden-sonuç ilişkilerine yer veren, metin eleştirisine yönelen rasyonel tarih anlayışına oldukça uzaktır. Bununla birlikte, okuyuculara anlattığı konularla ilgili bol malzeme sunması, tüm rivayetleri bir araya getirmesi ve yorumu okuyuculara bırakması bakımından *Târih-i Taberî* de olduğu gibi genel İslâm tarihlerine benzerdir.

Üslup bakımından değerlendirildiğinde yazarın bazen bir konuyu anlatırken aynı konuya ilişkin farklı rivayetleri naklettiği, bazen de anlattığı konuyu bırakıp başka bir konuyu ele aldığı ve "tekrar konumuza dönersek" diyerek ilk anlattığı konuya geri döndüğü görülmektedir. Bu da yazarın bazen dağınık bir üslup kullandığını göstermektedir.

Ahterî'nin eserinde referans olarak gösterip alıntı yaptığı kitaplar, hadisler ve diğer nakillerde verdiği bilgileri daha çok aynı anlama gelen kendi lafızlarıyla kullandığı görülmektedir. Bazen anlattığı konuyla ilgili eserin ismini vererek "Tirmizi'nin *Câmi*'nde böyledir" demekte, bazen de rivayeti naklederek "*Tatarhâniyye*'de zikredildi..." gibi ifadeler kullanmakta, bazen de "Şeyhu'l Ekber *Fütûhât-i Mekkiyye*'de şöyle dedi..." gibi ifadeler kullanarak nakiller yapmaktadır. Bazı konuları işlerken bilgilerinin sıhatini âyetleri ve hadisleri delil olarak göstererek ifade etmektedir. Ahterî, Hulefâ-yi Râşidîn, mezhep imamları ve diğer şahısları anlatırken önce tam isimlerini ve künyelerini vermekte daha sonra onların faziletleri ile ilgili görüşleri nakletmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Ahterî, *Târih*'ini kaleme alırken çok sayıda tarih, tefsir, hadis, tabakât ve siyer kitaplarından faydalanmıştır. Anlatımda, kaynakları kullanırken tam bir künye yazmayan müellif, kimi zaman eserin müellifini, kimi zaman eserin ismini yazmaktadır. Sadece müellif isminin verilmesi hangi eserden faydalandığı konusunda soruları akla getirmektedir. Bazen sadece eser ismini zikretmiş

⁸³ Ahterî, *Târih-i Ahterî*, vr. 88 V.

örneğin; *Tefsîru'l-Begavî/Meâlimü't-Tenzîl*, *el-Keşşâf*, *Târih-i Hallikânî*, *Târih-i Bekrî*, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, *el-Fetâvâtü't-Tatarhâniyye*, *Hulâsatü'l-Fetâvâ*, *en-Nevâzil*, *Münyetü'l-Müftî*, *el-Gunye*, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *Miškâtü'l-Envâr*, *Şerhu Meşâriki'l-Envâr*, *el-Letâif*, *Sahîhü't-Tevârih*, *Tervîhu'l-Kulûb* gibi; bazen de müellifin ismini Muhammed b. Cerîr, Muhammed b. İshak, İbn İshak, el-Kelbî, İbn Sa'd, Vâkidî, Vâhidî, Buhârî, Müslim, Tirmizi, Fakih Ebü'l-Leys, Mücâhid, Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin isimlerini zikrederek kaynak göstermiştir. Kaynakları incelediğimizde, müellifin farklı lafızlarla da olsa bu kaynaklardan faydalandığı görülmektedir. Ancak referans gösterdiği halde bazı kaynaklarda günümüzdeki baskılarında ilgili nakilleri bulunamamıştır.

Müellif kaynak kullanırken örneğin, Kelbî'den alıntılar yapmaktadır. Bu isimde Tefsir ve nesep âlimi Muhammed b. Sâib el-Kelbî ile nesep âlimi ve tarihçi Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî gibi iki ayrı şahıs vardır. Acaba müellif, zikredilen şahıslardan hangisini kastetmiştir? Bu konuda yaptığımız incelemede İbnü'l-Kelbî diye de anılan Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin kitapları olan *Cemheretü'n-Neseb*, *Kitâbü'l-Esnâm*, *Ensâbü'l-Hayl fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve Ahbârühâ*, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr* adlı eserlerde yazarın naklettiği bilgilere rastlanılmamıştır. Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin tefsiri ise basılmadığından esere ulaşım imkânı bulunamamıştır. Fakat Kelbî'nin bu nakillerini diğer kitaplarda özellikle de tefsir kitaplarında görmekteyiz. Kitabında isim olarak bahsettiği *Hakâ'ik*, *el-Gunye*, *Münyetü'l-Müftî*, *en-Nevâzil*, *Miškâtü'l-Envâr*, *Şerhu Meşâriki'l-Envâr*, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, *el-Letâ'if* ve *Hulâsatü'l-Fetâvâ* da naklettiği rivayetleri bulunamamıştır. Bu da müellifin kaynaklarda verdiği bilgilere ulaşamaması sonucunu doğurmuş ve bizde de Ahterî'nin kaynak kullanırken çok titiz davranmadığı kanaatini oluşturmuştur.

Burada dikkat çeken bir başka konu da özellikle yukarıda bulunamadığı ifade edilen bazı eserlerde Ahterî bir konuyu anlattıktan sonra o konuyla ilgili "...bu *Miškâtü'l-Envâr*'da böyledir", "*Kitâbü'l-Letâ'if*" de zikredildi" gibi ifadeleri zikrederek sadece kitabın ismini yazmaktadır. Bizim tesbitlerimize göre en çok faydalandığı eserler, tefsirde Begavî'nin *Me'âlimü't-Tenzîl*, Hadiste Tirmizî'nin *el-Câmî'u's-Sahîh/Sünen-i Tirmizî*, Tarihte Hallikân el-Bermekî el-İrbilî'nin *Vefeyâtü'l-A'yân*, Tasavvufta da Muhyiddîn İbn Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı eserlerdir. Bunlardan başka Sa'lebî en-Nisâbü'rî'nin *'Arâ'is* ile Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin *Şeceretü'l-Yakîn* adlı eserlerden de çok fazla alıntı yapmıştır. Fakat isimlerini verdiği *Sahîhü't-Tevârih* veya *Tervîhu'l Kulûb* ile ilgili kitapların müellifleri ve mahiyetleri hakkında bilgi bulunamamıştır.

Bu kitap, 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yazılan diğer Siyer-i nebî'lerle karşılaştırıldığında çoğu siyer kitaplarında olmayan Müctehid Mezhep İmamları/ İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, Şafii, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbelî eserine dâhil etmesi bir farklılık olarak görülmektedir. Yine müellifin diğer siyer kitaplarında anlatılan Hz. Muhammed (s.a.v)'in savaşlarına yer vermemesi bir ihmal gibi gözükmektedir. Acaba Ahterî, bu konuları bilerek mi ihmal etti, yoksa sehven mi almadı bunları tespit etmek bizim açımızdan zor bir durumdur.

Arapça bir sözlük sahibi de olan Ahterî'nin kitabının dil özelliklerine baktığımızda, Arapça'yı oldukça güzel kullandığını, dil kurallarına olabildiğince uyduğunu, basit anlaşılabilir bir üslup kullandığını, fakat zaman zaman fiil fail, müpteda haber uygunluğuna dikkat etmediğini görmekteyiz.

5. Sonuç

Bir müderris ve birçok kitabın müellifi olan Muslihuddin Mustafa Efendi (Ahterî) *Târih-i Ahterî* adlı kitabını kaleme alırken, farklı disiplinlere ait çok sayıda eserden yararlanmış, bu kaynakların sahihliğini ön plana almak yerine çok sayıda kaynak kullanmakla yorumu okuyucuya bırakmayı tercih etmiştir. Ahterî'nin yararlandığı kitaplardan nakiller yaparken standart bir yöntem izlememesi, farklı şekillerde kaynak göstermesi ve naklettiği bilgilerin sahihliği konusunda özen göstermemesi kitabın kıymetini azaltmaktadır. Bütün eksikliklerine rağmen, 16. yüzyılda bu kadar çok kaynağa ulaşması, farklı disiplinlere ait pek çok çalışmadan nakiller yapması Ahterî'nin tarihini özgün ve değerli kılmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur.

Çıkar Beyanı

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranları

Mehmet Emin YAĞCI % 70 Hasan Hüseyin ADALIOĞLU % 30 şeklindedir.

Kaynaklar

Abdürrezzâk, Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Ebû Bekr, *et-Tefsîr/ Tefsîru Abdürrezzâk*, Thk: Mahmud Muhammed Abduh, Cilt: I-III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1419.

Ahterî, Mustafa Efendi, *Târih-i Ahterî*, Ankara Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 1140.

Ahterî, Mustafa Efendi, *Târih-i Ahterî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 004211.

Ahterî, Mustafa Efendi, *Târih-i Ahterî*, Beyazid Kütüphanesi, No: 001652.

Ahterî, Mustafa Efendi, *Risâle fî Beyân-i Ahvâl-i Ba'zî'l-Enbiyâ*, Topkapı Sarayı Yazma Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No: 1436.

Aygen, Mehmet Saadettin, *Afyonkarahisarlı Âlim ve Lügatçı Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisarî: Ahterî*, Türkeli Matbaası, Afyon 1980.

Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullâh el-Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, Cilt: I-V, 2. Baskı, Thk: Abdullah b.Ömer b. Süleyman ed-Demici, Dâru'l-Vatan, Riyad, Suûdiyye, 1420/1999.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, Thk: Beşşâr Avvâd Mâ'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1422/2002.

Bağdâdî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fî'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, Thk: Halil el-Meys, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Bağdâdî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Mevzû'ât*, Thk: Abdurrahmân Muhammed Osmân, Mektebetü's-Selefiyye, Medinetü'l-Münevvere, 1386/1966.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud, *Tefsîru'l-Begavî/Meâlimü't-Tenzîl*, Cilt: I-V, Thk: Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, H.1420.

Bekcerî el-Hikrî, Ebû Abdillâh Alâuddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullâh, *el-İşâre ilâ Sîreti'l-Mustafâ ve Târîhi men Ba'dehû mine'l-Hulefâ*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, ed-Dâru's-Şâmiye, Beyrut, 1426/1996.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî, *Fezâ'ilü'l-Evkât*, Thk: Adnan Abdurrahmân Mecid el-Kîsî, Mekke-i Mükerrreme, Mektebetü'l-Menâra, 1410.

Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Thk: Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, H.1418.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-Sahîh/Sahîhu'l-Buhârî*. Thk: Muhammed Züheyr b. Nâsir, Dâru Tavku'n-Necat, Cilt: I-IX, H. 1422.

Büstî, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Sahîhu İbn Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh 'ale't-Tekasîm ve'l-Envâ' min Gayri Vücûdi Kat'in fî Senedihâ velâ Sübûti Cerhin fî Nâkilihâ*, Thk: Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir, Dâru İbn Hazm, 1433/2013.

Celâlüddîn es-Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Cilt: I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Cilt: I-XIX, Thk: Muhammed Abdülkâdir Ata ve Mustafa Abdülkâdir Ata, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992.

Cezerî, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Üsdü'l-Gâbe*, Cilt: I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1409/1989.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Derecü'd-Dürer fî Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*, Thk: (Fatiha ve Bakara) Velid b. Ahmed b. Sâlih el-Hüseyn, (diğeri Velid'le ortak) 'İyâd Abdulatif el-Kîsî, Biritanya, Mecelletü'l-Hikmeti, Cilt: I-IV, 1429/2008; Thk: 1. Bölüm: Salah el-Ferhan, 2. Bölüm: Muhammed Edip Şükür Emrir, Cilt: I-II, Dâru'l-Fikr, Amman, Ürdün, 1430/2009.

Demir, Celal, "Afyonkarahisarlı Bilim Adamı Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisârî ve Eserleri", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (13-14 Nisan 2000), Haz. Mehmet Sarlık, Afyon.

Çiftçi, Mehdi, Dönemin Genel Özellikleri, ss. 33-51, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Devâdârî, Seyfüddîn Ebû Bekr b. Abdullâh b. Aybek, *Kenzü'd-Dürer ve Câmi'u'l-Gurer*, Thk: Muhammed Sâid Cemâleddîn, 1402/1982.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Cilt: I-V, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Dımaşkî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 1. Baskı, Cilt: I-XXV, Thk: Dr. Beşşâr Avvâd Mâ'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

Dımaşkî, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Âdil el- Hanbeli en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, Cilt: I-XX, Thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1419/1998.

Dımaşkî, eş-Şâfiî Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullâh b. Abdullâh b. Hüseyin, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, Cilt: I-LLXX, Thk: Amr b. Ğarâme el-Amravî, Dâru'l-Fikr li't-Tıbaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1415/1995.

Dikici, Recep, *Ahterî ve Manzûm Kırk Hadis Tercümesi*, Ravza yayınları, İstanbul, 2012.

Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*, Cilt: I-II, Dâru Sâdir, Beyrut, ts.

Ebû Dâvud, *es-Sünen/Sünen-i Ebû Dâvud*, Thk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Cilt: I-IV, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, Beyrut, ts.

Eş'arî, Ebü'l-Hasan, *Şeceretü'l-Yakîn ve Tahliku Nûr-i Seyyidi'l-Mürselîn ve Beyânu Hâli Halâiki Yevmiddîn*, el-Ma'hedü'l-İslâmiyyü'l-Arabî, Madrik, 1987.

Endelüsî, Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, Cilt: I-X, Thk: Sıtkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, H. 1420.

Fayda, Mustafa "Siyer ve Megazî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVII, ss. 320-322, İstanbul, 2009.

Günay, İlhami, Ahterî'nin İlmi Çalışmalara Katılımı: Tefsir Örneği, ss. 137- 155, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Güneş, Mustafa, "Ahterî Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Eserleri" ss. 53-62, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Hallikân, el-Bermekî el-İrbilî Ebü'l-Abbâs, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân*, Thk: İhsan Abbas, Dâru Sâdir, Beyrut, ts.

Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Thk: Muhammed Nasıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Cilt: I-III, 2. Baskı, 1399-1979.

Hâzin, el-Bağdâdî Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm, *Tefsîru'l-Hâzin/ Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Thk: Muhammed Ali Şahin, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, H.1415.

İbn Ebü'l-Avvâm, Abdullah b. Muhammed, *Fezâilü Ebî Hanîfe ve Ahbârühû ve Menâkıbüh*, nşr. Latîfürrahman el-Behrâicî, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekketü'l-Mükerreme,1431/2010.

İbn İshâk/Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî bi'l-Velâ el-Kureşî el-Medenî, *Sîretü İbn İshâk/Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzî* Thk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1398/1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt: I-XV, Dâru'l-Fikr, 1407/1986; Thk: Ali Şîrî, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Thk: Muhammed Hüseyin Şemseddîn, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1419; Thk: Sami b. Muhammed Selâme, 2. Baskı, Cilt: I-VIII, Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1420/1999.

İbn Sa'd/Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ/et-Tabakâtü'l-Kebîr*, Thk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1410/1990.

İbnü'l Arabî Muhyiddîn, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Thk: Ahmed Şemseddin, Cilt: I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî Ebü'l-Bekâ Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed, *Târîhu Mekketi'l-Müşerreffe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-Şerîfe ve'l-Kabri's-Şerîf*, Thk: Âlâ İbrâhîm, Eymen Nasr, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, Lübnan,1424/2004.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullâh b. İshâk, *Fezâ'ilü'l-Hulefâ'î'l-Erba'a ve Gayrihim*, Thk: Salih b. Muhammed el-Akîl, Dâru'l-Buhârî li'n-Neşri ve't-Tevzi', el-Medinetü'l-Münevvere, 1417/1997.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullâh b. İshâk, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1394/1974.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b.Ebi Bekr b.Abdülmelik, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahil-Muhammediyye*, Cilt: I-III, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, Mısır, ts.

Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed, *el-Hidâye ilâ Bulûgi'n-Nihâye fî 'İlmi Me'âni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmih*, Thk: eş-Şâhid el-Buşîhî ve dğr, Cilt: I-XIII, Câmîatü's-Şârîka, 1429/2008.

Kelebek, Mustafa, Ahterî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri, ss. 157-190, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Kelebek, Mustafa, *Câmi'u'l-Mesâil ve Menâhicühû fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Dârü'r-Ravzâ, İstanbul, 1437/2016.

Kemikli, Nesime Beyza, "Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme," *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2020.

Kılıç, Hulusi "Ahterî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. II, ss. 184-185, İstanbul, 1989.

Kırkkılıç, Ahmet, Ahterî-i Kebîr ve Önemi, ss. 111-114, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Konevî, Kâsım b. Abdullah b. Emir Ali, *Enîsü'l-Fukahâ fî Ta'rifâtî'l-Elfâzî'l-Mütedâvile Beyne'l-Fukahâ*, Thk: Yahya Murat, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.

Kureşî, el-Mısırî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkadir b. Muhammed b. Muhammed, *el-Cevâhirü'l-Mudîyye fî Tabakâtî'l-Hanefiyye*, Cilt: I-II, nşr: Mîr Muhammed Kütüphanesi, Karaçi, ts.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Ensârî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Thk: Ahmed el-Berdûnî ve İbrâhim Atfîş, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 2. Baskı, Cilt: I-XX, Kahire, 1384/1964.

Lâlekâî, et-Taberî er-Râzî Ebü'l- Kâsım (Ebü'l-Hüseyn) Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr, *Kerâmâtü Evliyâ li Lâlekâî*, Cilt: I-IX, Thk: Ahmed b. Sad b. Hamdan el-Ğâmidi, 8. Baskı, Dâru't-Taybe, es- Suûdiyye, 1423/2003.

Mâce el-Kazvînî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Thk: Muhammed Fuad Abdülbâki, Cilt: I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Macit, Abdulkadir, Ahterî'nin İslam Tarihi/Siyer İlmindeki Yeri, ss. 221-236, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Macit, Abdulkadir, *Osmanlı'nın Bilgeleri, Ahterî Muslihiddîn Mustafa Efendi*, İlke Yayıncılık: 155, İstanbul, 2016.

Macit, Abdulkadir, "Ahterî Muslihiddin Mustafa Karahisârî'nin "Târih"i ve Bu Eseri Çerçevesinde Ahterî'nin İslam Tarihi ile Siyer İlmindeki Yeri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, Cilt: 1/Sayı: 2, Haziran 2015, ss. 246-267.

Mekkî, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, el-Mektebetü's-Şâmîle, s. 180,183, 223.

Mervezî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Fezâ'ilü's-Sahâbe*, Cilt: I-II, Thk: Dr.Vasillah Muhammed Abbas, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403/1983.

Mervezî, Ebû Abdurrahmân Abdullah b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*, Thk: Habîb er-Rahmân el-Azamî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.

Mukâtil b. Süleymân, Beşîr el-Ezdî el-Belhî Ebü'l-Hasen, *et-Tefsîrü'l-Kebîr/Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Cilt: I-VI, Thk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1423.

Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nîsaurî, *el-Câmi'u's-Sahîh/Sahîhu'l-Müslim*, Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî. Cilt: I-V, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk: Hasan Abdulmun'im Şelbî, Cilt: I-X, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001.

Öz, Şaban, "İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Baskı, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, H.1420.

Râzî, İbn Ebû Hâtim Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, 3. Baskı, Thk: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye, H. 1419.

Sa'lebî, en-Nîsâbûrî Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk: İmam Ebu Muhammed b. Âşur, 1. Baskı, Cilt: I-X, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1422/2002.

Sa'lebî, en-Nîsâbûrî Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *'Arâ'isü'l-Mecâlis/Kasasü'l-Enbiyâ', Nefâ'isü'l-'Arâ'is*, Mektebetü'l-Cumhuriyeti'l-Arabiyye, ts.

Saymerî, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Alî b. Muhammed, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1405/1985.

Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Thk: Yâsir b. İbrâhîm ve Ganim b. Abbas Ganim, 1. Baskı, Dâru'l-Vatan, Riyad, Suûdiyye, 1418/1997.

Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Bahrü'l-'Ulûm*, el-Mektebetü'ş-Şâmile; *Tefsîrüs-Semerkindî/ Bahrü'l-'Ulûm*, Thk: Şeyh Ali Muhammed Muavvaz, Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr, Külliyyetü'l-Lügâti'l-Arabiyye, Câmiatü'l-Ezher, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1413/1993.

Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihâl*, Cilt: I-III, Müessesetü'l-Halebî.

Şiblî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdullâh ed-Dımaşkî et-Trablusî, *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmî'l-Cân*, Thk: İbrâhîm Muhammed el-Cemâl, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, Mısır, ts.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî (ö.977/1570, *es-Sirâcü'l-Münîr fî'l-i'âne 'alâ Ma'rifeti Ba'zı Me'ânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Cilt: I-IV, Matbaat-ı Bolak (el-Emiriyye) Kahire, H. 1285.

Taberânî, Ebû'l- Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Cilt: I-XXV, Thk: Hamdi b.Abdülmecid es-Selefi, Dâru'n-Neşr, Mektebetü ibn-i Teymiye, 2. Baskı, Kahire.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru't-Türâs, 2. Baskı, Beyrut, H. 1387.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Thk: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Cilt: I-XXIV, 1420/2000.

Taş, Abdullah Erdem, Ahterî Dönemi Kütahyası'nda İlmî Hayat ve Haliliye Medresesi, ss. 72-99, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Tergip, Ayhan, "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, 2010, -Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*-Volume: 3 Issue: 15, s. 222.

Tirmizî, Muhammed b İsa, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd), *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye/eş-Şemâilü'l-Muhammediye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Tirmizî, Muhammed b İsa, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö.279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh/Sünenü't-Tirmizî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Thk: Ahmet Muhammed Şakir ve dğr, Cilt: I-V, Beyrut.

Tirmizî, Muhammed b İsa, *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye*, Dâru-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Türkan, Ahmet, Ahterî-i Kebîr Sözlüğü'nde Geçen Dinler ve Dini Kavramlar Üzerine Bir Değerlendirme, ss. 197-219, *Ahterî ve Dönemi Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kütahya, 7-9 Kasım 2013, Haz: Bilal Kemikli-Ahmet Türkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Türkel, Rifat, "Ahterî'nin İslam Mezhepleri ile İlgili Görüşlerinin Eserleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VIII/2 (Güz 2015), ss. 183-211.

Uleymî, el-Makdisî el-Hanbelî Ebü'l-Yümn, Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Ünsü'l-Celîl bi Târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, Cilt: I-II, Thk: Adnan Yunus Abdülmecid Nebâte, Mek-tebetü Dendîs, Amman ts.

Uzun, Mustafa İsmet, "Siyer ve Megâzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009 c. XXXVII, ss. 324-326.

Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı, *Kütahya Şehri*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.

Vâhidî, Ebü'l Hasen Ali b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Thk: Şeyh Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr, Cilt: I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1415/1994.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *et-Tefsîrû'l-Basît*, Thk: Komisyon, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi, Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1. Baskı, Cilt: I-XXV, H.1430.

Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Eslemî el-Medenî, *Kitâbü'l-Megâzî*, Thk: Marsden Jones, Cilt: I-III, 3. Baskı, Dâru'l-'Alemlî, Beyrut, 1409/1989.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Cilt: I-III, Matbatü'l-Garî, Necef, 1358.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Cilt: I-IV, 3. Baskı, Beyrut, H.1407.